

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

ПОЗАШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
МАЛА АКАДЕМІЯ НАУК УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

ВИМОГИ
ДО НАУКОВИХ РОБІТ
УЧНІВ-ЧЛЕНІВ МАЛОЇ АКАДЕМІЇ НАУК
З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

КИЇВ - 2006

Автори: Плющ М.Я., доктор філологічних наук, професор;
Гальона Н.П., кандидат філологічних наук, доцент;
Савченко І.В., кандидат філологічних наук, доцент.

Відповідальний за випуск – Лісовий О.В., директор позашкільного
навчального закладу Малої академії наук учнівської молоді

Упорядники: Пещеріна Т.В., Гайдай Л.М.

У збірці розміщені вимоги до наукових учнівських робіт з української мови і літератури та орієнтовні теми досліджень, підготовлені членами журі III етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України (наукове відділення філології та мистецтвознавства).

ВИМОГИ ДО НАУКОВОЇ УЧНІВСЬКОЇ РОБОТИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Учнівська наукова робота з української мови являє собою першу спробу наукового аналізу самостійно зібраного мовного матеріалу, його систематизації, комплексного опису та класифікації досліджуваних мовних явищ. Завершальним етапом такого дослідження мають стати самостійні висновки та узагальнення, які відповідають визначеним на початку роботи меті та завданням. За своїм характером це наукове дослідження, а не робота реферативного типу.

У своїй науковій роботі учень має продемонструвати добрі знання з певного розділу української лінгвістичної науки, достатній термінологічний апарат, початкове оволодіння методикою аналізу та опису мовних явищ, уміння самостійно робити теоретичні узагальнення та висновки. Тому визначено такі критерії оцінки роботи: актуальність і новизна обраної теми; науковість, самостійність дослідження; аргументоване доведення висунутих положень, якість матеріалу для дослідження; логічність, послідовність викладу думок; довершеність та умотивованість структури роботи; самостійність висновків; стилістична вправність, грамотність та якість оформлення.

Учнівська наукова робота повинна мати чітку структуру і складатися зі „Вступу”, двох (трьох, чотирьох) розділів, висновків, списку наукової літератури, списку джерел дослідження. Робота може містити додатки у вигляді схем, таблиць, діаграм, словників та ін.

У **Вступі** обґрунтовується вибір теми, вказується на її актуальність, подається огляд літератури з наукової проблеми, з'ясовуються теоретичні основи дослідження, подається робоче визначення досліджуваного явища, формулюються мета і завдання.

Розділи повинні мати заголовки, які б не повторювали формулювання теми і відображали їх зміст. У межах розділу виділяють параграфи, пункти, які також мають свої назви. Виклад здійснюється у логічній послідовності з використанням наукового стилю мовлення. Теоретичні положення

ілюструються самостійно зібраним мовним матеріалом. У ході викладу варто посилатися на опрацьовану наукову літературу з відповідним оформленням посилань. Відомості з наукових праць подаються дослівно у вигляді цитат або близько до тексту, а в квадратних дужках після них вказують номер джерела за списком літератури, вміщеним у кінці роботи, і номер сторінки, наприклад, *І.Р.Вихованець зазначає, що „не всі вживання місцевого відмінка стосуються власне відмінкового функціонування” [5, 79].*

Висновки мають бути самостійними і відповідати сформульованим у вступі завданням. Вони логічно випливають з проведеного дослідження і не повторюють вихідні теоретичні положення, які подаються на початку роботи.

Бібліографія містить список використаних наукових праць, у тому числі посібники, спеціальні монографії, статті, довідники, словники. Вона оформляється відповідно до сучасних вимог.

Процес учнівської науково-дослідницької роботи досить тривалий і включає ряд етапів: 1) вибір теми для дослідження; 2) визначення мети і завдань дослідження, з'ясування структури роботи та складання робочого плану; 3) опрацювання наукової літератури; 4) збір мовного матеріалу; 5) аналіз, систематизація та класифікація конкретного мовного матеріалу, його комплексний опис; 6) узагальнення одержаних результатів, написання висновків; 7) оформлення роботи.

Вибір теми - це дуже важливий і відповідальний етап, оскільки від нього залежить успіх усього дослідження. Тема наукової роботи повинна бути неширокою, конкретною і стосуватися однієї з актуальних проблем сучасного мовознавства. Відповідно до захоплень та уподобань учня можна обирати наукову проблему з будь-якого розділу мовознавчої науки – „Лексикології”, „Словотвору”, „Морфології”, „Синтаксису”, „Стилістики”.

Для дослідження фонетики та фонології української мови необхідно проводити експериментальні дослідження в спеціально обладнаних лабораторіях, використовувати певні технічні прилади, до яких учні не мають доступу. Тому теми з цих розділів мовознавства не підійдуть для учнівської

наукової роботи. Не варто обирати й теми методичного характеру, наприклад, „Вивчення складного речення в середній школі”, оскільки для їх виконання необхідно мати певну педагогічну освіту та досвід роботи учителем.

Важливою умовою вибору теми є її актуальність. Тому слід враховувати тенденції розвитку сучасної лінгвістичної науки та стежити за тим, щоб теми не повторювалися у дослідженнях учнів Малої академії. Так, останнім часом було надто багато учнівських робіт, у яких розглядалися жаргонізми, синоніми, антоніми, семантика кольору, метафора. Роботи частково повторювали одна одну, а отже, їх самостійність та актуальність була під сумнівом.

Після того, як сформульовано мовознавчу проблему, слід визначити, на якому мовному матеріалі буде проводитися дослідження. Звичайно для цього обирають тексти видатних українських майстрів художнього слова – оповідання, романи, поезію – і зазначають це у самому формулюванні теми, наприклад, *Тюркізми у романі П.Загребельного “Роксолана”* або *Лексика мистецтва у поетичних творах Л.Костенко*.

Для дослідження, відповідно до його мети та завдань, можна обирати наукові, публіцистичні тексти, зразки усного розмовного мовлення та офіційно-ділового спілкування. На це також слід вказати у формулюванні теми.

Якщо робота проводиться на основі словників – етимологічних, тлумачних, іншомовних, - то це зазначають у вступі до роботи, а для ілюстрацій використовують будь-який якісний мовний матеріал – речення з художніх, публіцистичних та наукових текстів.

Орієнтовні теми наукових робіт учнів:

1. *Фразеологізми на позначення емоційного стану та волевиявлення мовців.*
2. *Фразеологізми зорового та слухового сприйняття .*
3. *Типи фразеологізмів у творах Олега Чорногуза.*
4. *Стилістична роль фразеологізмів з кількісним значенням міри або ступеня вияву ознаки (на матеріалі будь-якого твору).*

5. *Фразеологізми з опорними іменниками абстрактного значення.*
6. *Українські прислів'я як фігура антитези.*
7. *Українська економічна термінологічна лексика у наукових текстах.*
8. *Назви водяних рослин в українській мові.*
9. *Українські назви городніх та садових культур.*
10. *Мікротопоніміка рідного села (міста).*
11. *Антропонімікон роману (будь-який роман на вибір).*
12. *Переносні значення прикметників в українських народних казках.*
13. *Типи переносних значень у поезії В.Симоненка.*
14. *Багатозначні слова у творах Ліни Костенко.*
15. *Історизми в романі П.Загребельного "Диво" (або в будь-якому іншому історичному романі).*
16. *Застаріла лексика у творах Р.Іваничука.*
17. *Іншомовна лексика у художньому творі (будь-який твір на вибір).*
18. *Запозичення з англійської мови в сучасній українській термінології.*
19. *Запозичення з англійської (або будь-якої іншої) мови в сучасній українській літературній мові.*
20. *Тюркізми у романі П.Загребельного "Роксолана".*
21. *Лексика мистецтва у поетичних творах Л.Костенко.*
22. *Суспільно-політична лексика у мові засобів масової інформації.*
23. *Лексика на позначення слухового сприйняття у поезії Лесі Українки.*
24. *Антоніми у поезії Г.Чупринки*
25. *Прикметникова синоніміка у поезії Олександра Олеся.*
26. *Дієслівна синоніміка у поезії Грицька Чупринки.*
27. *Іменники з суфіксами здрібнілості, пестливості у поемах Т.Шевченка.*
28. *Іменникові та прикметникові утворення з суфіксами згрубілості (негативної оцінки).*
29. *Субстантивовані прикметники та займенники у художньому тексті.*
30. *Значення і стилістичні функції дієслів з подвійними префіксами (пови-, пороз-, пона- та ін.).*

31. Іменники множинної форми в українській мові.
32. Фразові частки та їх функції у художньому тексті.
33. Складені прийменники в сучасній українській мові (на матеріалі будь-якого прозового твору).
34. Переносне вживання дієслівних форм часу в українській мові.
35. Форми іменників чоловічого роду у родовому відмінку однини (на матеріалі наукових текстів).
36. Підмети, виражені словосполученнями (на матеріалі творів П. Загребельного).
37. Структура та стилістична роль іменного складеного присудка (на матеріалі будь-якого твору).
38. Семантико-граматична характеристика прикладки (на матеріалі роману О. Гончара "Тронка").
39. Засоби вираження додатків (на матеріалі творів Є. Гуцала).
40. Синтаксичні функції віддієслівних іменників (на матеріалі поезій Олександра Олеся).
41. Синтаксичні функції кількісних числівників в українській мові (на матеріалі будь-якого твору).
42. Синтаксична роль інфінітива у простому реченні (на матеріалі твору П. Загребельного "Я, Богдан").
43. Типи безособових речень у творах Лесі Українки.
44. Двоскладні неповні речення у творах М. Хвильового.
45. Особливості структури односкладних бездієслівних речень у творчості Євгена Маланюка.
46. Дієслівні односкладні речення у творчості В. Дрозда.
47. Структура неповних речень у народних казках.
48. Еліптичні конструкції в поетичному тексті.
49. Структура відокремлених означень (на матеріалі оповідань О. Гончара зі збірки "Далекі вогнища").

50. *Вставний компонент у структурі речення (на матеріалі творів П.Загребельного).*
51. *Семантико-граматична структура звертань у поетичному мовленні А.Малишка.*
52. *Однорідні члени речення у повісті О.Довженка “Зачарована Десна”.*
53. *Структурно-семантичні типи багатокомпонентних складних речень (на матеріалі будь-якого прозового твору).*
54. *Двокрапка і тире в складному реченні(на матеріалі прозових творів Є.Гуцала).*

У визначенні мети і завдань дослідження необхідно уникати загальних фраз, надто широких або неточних висловлень. Помилковим вважають, наприклад, таке формулювання мети: *дослідити (проаналізувати) антоніми у поезії Лесі Українки*, оскільки в ньому не вказано на кінцевий результат наукової роботи, а названо лише сам її процес (або етап).

Мета здебільшого полягає у з’ясуванні особливостей вияву мовного явища або використання мовної одиниці в певному тексті, у визначенні їх структури, різноманітних функцій, ознак, характерних властивостей, типів, різновидів тощо.

Завдання впливають з мети роботи. Часто в ході дослідження вносять уточнення до їх формулювання. При цьому слід пам’ятати, що узагальнення та висновки, якими завершується робота, повинні відповідати поставленим завданням.

Опрацювання наукової літератури починається з добору тематичної бібліографії. Учневі слід допомогти скласти список наукових джерел – підручників, посібників, статей та монографій, які безпосередньо або опосередковано стосуються обраної проблеми.

Для інформаційного пошуку наукової літератури можна використовувати бібліотечні каталоги, бібліографії, що додаються до наукових праць та деяких посібників, списки наукової літератури інших дослідників наукової проблеми.

Працюючи в бібліотеці, варто використати всі типи каталогів – генеральний, авторський, галузевий (мовознавства) та каталог періодичних видань. При цьому слід врахувати, що список джерел наукового дослідження має включати основні підручники та посібники, у яких розглядається обрана тема, праці відомих українських мовознавців, які досліджували означену проблему, наукові роботи російських та інших зарубіжних учених, а також словники.

Основні результати роботи з науковою літературою подають у „Вступі”, де наводять огляд літератури, відображають різні погляди на проблему, називають прізвища її дослідників у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві.

Звичайно опрацювання наукових джерел починають з підручної літератури, лінгвістичних енциклопедій та словників мовознавчих термінів, щоб добре розібратися у визначенні досліджуваного явища, з’ясувати його головні ознаки. Так, обираючи тему „*Структура неповних речень у народних казках*”, необхідно опрацювати різні визначення неповного речення, з’ясувати умови неповноти синтаксичної конструкції та відмінність між поняттями: односкладні і неповні речення, вивчити різновиди досліджуваних синтаксичних одиниць. Лише після цього можна починати збір мовного матеріалу для дослідження.

Способи та методи **збору мовного матеріалу** залежать від теми, характеру та мети дослідження. У багатьох випадках це здійснюється у такий спосіб: з обраного тексту на окремі картки виписують речення, які містять ті мовні одиниці, які цікавлять дослідника і підлягають науковому аналізу. Кожну картку паспортизують, вказуючи автора, назву твору, том, сторінку. На картці виділяють досліджувану одиницю, роблять необхідні позначення, примітки. З такими картками легко і зручно працювати, описуючи мовні явища, систематизувати та класифікувати їх.

Працюючи зі словником, слова з їхнім тлумаченням та іншими примітками також розписують на окремі картки, які використовують у ході дослідження.

Аналіз, систематизація та опис мовного матеріалу здійснюється самостійно і ґрунтується на знаннях, які учень здобув, опрацьовуючи наукову літературу. Учнівське дослідження, безумовно, ґрунтується на наукових відомостях і досвіді попередніх дослідників, а тому у ході викладу, як уже зазначалося, слід посилатися на опрацьовані наукові джерела. Крім того, учнівська наукова робота містить і власні спостереження, узагальнення, класифікації, а також самостійно зібраний мовний матеріал. Учням-дослідникам слід пам'ятати, що більш глибокою та вагомою вважають роботу, яка містить не лише послідовний опис мовних явищ, а й упорядкування та систематизацію їх за різними значеннєвими, структурними та функціональними ознаками. Така робота часто містить схеми, таблиці, діаграми, словники, що найповніше відображають результати проведеного аналізу.

Отже, результати наукової роботи подають у **Висновках** та **Додатках**. Висновки, як уже зазначалося, повинні логічно впливати з проведеного аналізу, відповідати завданням і не повторювати відомі визначення та теоретичні положення, на яких базувалося дослідження. У висновках не слід подавати характеристику творчості та художнього методу письменника, на матеріалі творів якого здійснювалося дослідження (за винятком тем, що стосуються стилістичних функцій різноманітних мовних одиниць). Висновки мають бути чіткими, науковими, аргументованими.

Учнівську роботу оформляють відповідно до загальних вимог, які ставляться до наукових робіт. Стиль викладу – науковий. Обов'язковою умовою позитивного оцінювання роботи є її грамотність, стилістична вправність, логічність та послідовність викладу думок, дотримання орфографічних, пунктуаційних та стилістичних норм сучасної української літературної мови.

ВИМОГИ ДО НАУКОВОЇ УЧНІВСЬКОЇ РОБОТИ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Наукова робота з української літератури є учнівським літературознавчим дослідженням певної наукової проблеми із широким залученням матеріалу з художніх та наукових джерел. Науково-дослідна праця, здійснювана учнем, поглиблює його філологічні знання, розвиває творчі здібності та аналітичне мислення, сприяє виробленню дослідницьких умінь і навичок літературознавчого аналізу художнього тексту.

Тема наукової роботи має містити проблему, актуальну в сучасному літературознавстві. Вона, зокрема, може бути пов'язана із творчістю письменників, які тривалий час залишалися поза увагою професійної літературознавчої науки, може бути присвячені проблемам літературного краєзнавства тощо. Учень має осмислити тему, простежити історію її вивчення у літературознавчій науці, зробити спробу визначити свою позицію у дискусіях навколо досліджуваного твору чи проблеми, що розглядається, проаналізувати тексти у певному аспекті (ідейно-тематичний зміст, проблематика, жанрова природа, система образів, композиційно-сюжетні особливості, стильова манера письменника тощо) і, користуючись обраним методом, створити цілісну концепцію розв'язання поставленої проблеми, викласти результати дослідження у формі зв'язного, грамотного, стилістично вправного тексту.

Структура роботи мусить включати, окрім титуального аркуша: розгорнутий план, “Вступ”, “Основну частину”, “Висновки”, “Список використаної літератури” та “Додатки”.

Вимоги до “Вступу”

У вступі учень стисло викладає завдання і методологічну основу своєї роботи. Формулювання мають бути чіткими, твердження – аргументованими.

Необхідно зупинитися на з'ясуванні таких питань:

- ✓ актуальність теми, заявленої у науковій роботі;

- ✓ мета і завдання роботи;
- ✓ об'єкт і предмет дослідження;
- ✓ методи, обрані для проведення дослідження;
- ✓ з'ясування стану розробки сучасною літературознавчою наукою проблеми, що заявлена у темі роботи;
- ✓ наукова новизна.

Вимоги до основної частини

Бажано, щоб основна частина складалася з 2-3-х розділів (загальний обсяг роботи – 25-30 сторінок комп'ютерного стандартного набору). Кожний розділ варто поділити на 2-3 підрозділи (параграфи).

Автор подає історіографічну довідку: називає наукові праці, у яких висвітлюється обрана ним тема, анотує тільки ті частини праць, які дотичні до неї.

У центрі основної частини має бути літературознавчий аналіз твору (творів). Якщо учень вдається до цілісного аналізу, потрібно зупинитися на таких питаннях:

- ✓ історична основа твору;
- ✓ тематика, проблематика, ідея;
- ✓ жанрова специфіка;
- ✓ особливості композиції та сюжету;
- ✓ система образів та засоби творення образів-персонажів;
- ✓ мовностильові особливості тексту.

Здебільшого у науковій роботі проводиться частковий аналіз тексту, розглядається певний елемент його художньої структури, хоча, зрозуміло, для з'ясування будь-якого літературознавчого аспекту слід залучати контекст твору, що вивчається, та всієї творчості письменника.

Варто залучати до роботи (якщо це доречно) епістолярій письменника, його мемуари, спогади сучасників, історичні та інші (соціологічні, економічні) документи.

Предметом дослідження може бути літературне явище, властиве кільком творам митця або митців певного історико-літературного періоду чи художнього напрямку. Наприклад, “Національна історія у поезії українських романтиків 30-40-х років ХІХ ст.”, “Ідейно-художня функція описів у прозі І.Нечуя-Левицького”.

Актуальним для сучасного літературознавства є компаративний аналіз текстів, який дозволяє встановити генетичні, контактні та типологічні зв'язки творчості національних письменників, контакти української літератури із світовою.

Кожна теза, заявлена у дослідження, мусить бути аргументована текстом аналізованого твору або відповідними науковими джерелами, на які орієнтований учень. При цьому обов'язковим є посилання на цитовану чи згадану працю.

Вимоги до висновків

Кожна частина роботи має завершуватися висновком, до якого прийшов учень у результаті певного етапу свого дослідження. Після тексту основної частини подається підсумкова – “Висновки”. Вона не містить нових ідей, а лише систематизує виклад попередніх частин.

Вимоги до списку використаних джерел

Література, використана у науковій роботі, подається одним списком, у якому джерела розташовуються у алфавітному порядку і оформлюються відповідно до сучасних бібліографічних вимог. У список вносяться джерела, процитовані у роботі, ті, на які були посилання, а також такі, що дотичні до теми дослідження і опрацьовані учнем. При цитуванні джерела чи посиланні на нього у тексті роботи ставляться квадратні дужки, у яких зазначається порядковий номер джерела у списку використаних джерел та номер сторінки, використаної у роботі, - наприклад [25, 148].

Вимоги до “Додатків”

Всі матеріали, які автор вважає за потрібне подати у “Додатках”, - таблиці, схеми, діаграми, ілюстрації, мусять відповідати певним вимогам: вони мають бути виконані охайно і чітко. При цьому їх присутність у роботі необхідно аргументувати. Не варто вмещувати ксерокопії загальновідомих фотографій, документів тощо. Особливо цінними є копії архівних документів, розшукані самим автором і вперше оприлюднені в його дослідженні.

